

Kompetens i palliativ vård och vård i livets slutskede i sjuk- skötarexamen

- **Rekommendation för läroplan i palliativ vård och vård i livets slutskede**

Expertarbetsgrupp:

Minna Hökkä, Juho Lehto, Karoliina Joutsia, Suvi Kallio, Katri Kiiski, Merja Kurunsaari, Birgit Lifländer, Marika Lähdetniemi, Irmeli Matilainen, Heli Mikkonen, Katja Muurinen, Tarja Pykäläinen, Annikki Päällysaho, Tuulia Sunikka, Anniina Tohmola, Elina Turunen, Irja Väisänen, Eeva-Riitta Ylinen, Isa Öhberg

Spetsprojekt finansierat av undervisnings- och kulturministeriet:
Tvärsektoriellt och arbetslivsorienterat utvecklande av palliativt vårdarbete och medicinsk utbildning –
EduPal 2018-2021

Opetus- ja
kulttuuri-
ministeriö

Projektet genomfördes av:

Kajaanin Ammattikorkeakoulu, Centria-ammattikorkeakoulu, Diakonia-ammattikorkeakoulu, Jyväskylän Yrkeshögskola, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin-ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Novia, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Vasa yrkeshögskola, Tammerfors universitet, medicinska och medicinsktekniska fakulteten, medicinska utbildningsprogrammet, Helsingfors universitet, medicinska fakulteten, Uleåborgs universitet, medicinska fakulteten, medicinska och vårdvetenskapliga utbildningsprogrammet, Åbo universitet, medicinska fakulteten, medicinska utbildningsprogrammet, Östra Finlands universitet, Hälsovetenskapliga fakulteten, medicinska utbildningsprogrammet.

Expertarbetsgrupp:

Ordf. Minna Hökkä, ss-diakonissa, HVD -studerande, Kajaanin Ammattikorkeakoulu

Juho Lehto, MD, docent i palliativ medicin, Tammerfors universitet

Karoliina Joutsia, tolk högre YH-examen, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Suvi Kallio, ss, PeM, Vasa yrkeshögskola

Katri Kiiski, ss, HVM, Metropolia Ammattikorkeakoulu

Merja Kurunsaari, ft, HVD, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Birgit Lifländer, ss, HVM, Laurea-ammattikorkeakoulu

Marika Lähdetniemi, ss, HVM, Metropolia Ammattikorkeakoulu.

Irmeli Matilainen, ss, hv högre YH-examen, HVM, Jyväskylä Yrkeshögskola

Heli Mikkonen, ss högre YH-examen, Helsingfors universitet

Katja Muurinen, ss, HVM, Tampereen ammattikorkeakoulu

Annikki Päällysaho, ss, HVM, Laurea-ammattikorkeakoulu

Tarja Pykäläinen, ss, hv högre YH-examen, Lapin ammattikorkeakoulu

Tuulia Sunikka, ss, HVM, Karelia -ammattikorkeakoulu

Anniina Tohmola, ss, HVD-studerande, Lapin ammattikorkeakoulu

Elina Turunen, ss-diakonissa, HVD, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Irja Väisänen, ss, bm, HVM, Karelia-ammattikorkeakoulu

Eeva-Riitta Ylinen, ss, HVD, Savonia- ammattikorkeakoulu

Isa Öhberg, ss, HVM, Turun ammattikorkeakoulu

Studerandemedlemmar:

Elisa Kanniainen, sjukskötarstuderande, Kajaanin Ammattikorkeakoulu

Nelli Karhu, sjukskötarstuderande, Kajaanin Ammattikorkeakoulu

Meiju Keränen, hälsovårdarstuderande, Kajaanin Ammattikorkeakoulu

Översättare:

Leila Bergman, FM

Lisen Kullas-Nyman, HVM, Lektor i klinisk vård Yrkeshögskolan Novia

Lena Sandén-Eriksson, HVM, Lektor i klinisk vård Yrkeshögskolan Novia

Kompetens i palliativ vård och vård i livets slutskede i sjukskötarexamen

-Rekommendation om läroplan för palliativ vård och vård i livets slutskede

Den originella finska versionen är publicerats i:
Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy
Publikationsserie B 140, Rapporter och utredning
ISBN 978-952-7219-56-0

Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy
Publikationsserie B108, Rapporter och utredning
ISBN 978-952-7219-60-7

Innehåll

1. Projektet ”Palliativisen hoitotyön ja lääketieteen koulutuksen monialainen ja työelämälähtöinen kehittäminen (EduPal)”	6
2. Bakgrund till utvecklande av läroplansrekommendation för sjukskötare	7
3. Processen med att utveckla läroplansrekommendationen	8
4. Målet med läroplansrekommendationen.....	9
5. Undervisningsmetoder i palliativ vård.....	9
6. Läroplansrekommendationens innehåll	10
7. Hur innehållet i läroplansrekommendationen för palliativt vårdarbete integreras i kurser i examen i vårdarbete (horisontell integration)	21
8. Hur kunskande i palliativt vårdarbete utvecklas i klinisk praktik	22
9. Bedömning	23
10. Mål för och uppläggning av inriktade studier i palliativ vård och vård vid livets slutskede ..	24
BILAGA 1 Deltagare i remissrundan	

1. Projektet ”Palliativisen hoitotyön ja lääketieteen koulutuksen monialainen ja työelämälähtöinen kehittäminen (EduPal)”

Projektet ”Palliativisen hoitotyön ja lääketieteellisen koulutuksen monialainen ja työelämälähtöinen kehittäminen” (EduPal) (övers: Tvärsektoriellt och arbetslivsorienterat utvecklande av palliativt vårdarbete och medicinsk utbildning) är ett spetsprojekt för utvecklande av högskoleutbildning som finansieras av undervisnings- och kulturministeriet (OKM). I projektet ingår 15 yrkeshögskolor som genomför sjukskötarutbildning och medicinska fakulteter vid fem universitet samt en forskningsenhet för vård och hälsoförvaltningsvetenskap. Syftet med projektet är att klarlägga nuläget i undervisningen i palliativt vårdarbete i Finland samt att utarbeta en nationell rekommendation för implementering av centrala innehåll i palliativ vård i yrkeshögskolors examensundervisning för sjukskötare. Utöver utvecklandet av utbildningen i det palliativa vårdarbetet utvecklas även medicinska utbildningen.¹

Nuläget i utbildningen i palliativt vårdarbete klarlades genom att analysera läroplanerna för sjukskötarutbildningarna. Dessutom kartlades vilka åsikter sjukskötarstuderande som blir utexaminerade hade om utbildningen i palliativ vård och dess utvecklingsbehov. Även organisationers, förbunds samt patienters och anhörigas åsikter om sjukskötares kompetens i palliativ vård och vård i livets slutskede frågades. Tillsammans med experter i arbetslivet har arbetsgruppen sammanställt en kompetensbeskrivning om palliativt vårdarbete som beskriver vad varje sjukskötare ska kunna om palliativ vård och vård i livets slutskede.

EduPal-projektets multiprofessionella expertgrupp har utarbetat denna nationella läroplansrekommendation för palliativt vårdarbete. Läroplansrekommendationen grundar sig på projektets förstudier och enkäter samt på EAPC:s (Europeiska föreningen för palliativ vård) rekommendation². Utöver expertgruppen har studerande inom vårdarbete deltagit i arbetet med att utarbeta läroplansrekommendationen. Arbetsgruppen har bitt utlåtande om läroplansrekommendationen av medlemmarna i projektkonsortiet samt av personer som representerar projektets intressent. I bilaga 1 har aktörer som gett respons under responsrundan samlats.

2. Bakgrund till utvecklande av läroplansrekommendation för sjukskötare

Palliativ vård är aktiv helhetsvård av patienter som lider av obotlig sjukdom med dödlig utgång eller livshotande sjukdom och hens närstående. De allra viktigaste målen är att lindra och förebygga fysiskt, psykiskt, socialt samt existentiellt lidande. Dessutom är målet att förbättra livskvaliteten hos patienten och hens närstående genom att identifiera och behandla symptom samt erbjuda multiprofessionellt stöd³. Palliativa vården är inte tidsmässigt begränsad och kan pågå till och med flera år. Den har heller inte avgränsats till någon viss sjukdomsfas, men betydelsen och behovet av palliativ vård växer allteftersom vården av kroniska sjukdomar framskrider och döden närmar sig. Vården i livets slutskede är en del av palliativa vården och den inträffar under människans sista levnadsveckor eller -dagar^{4,5}.

Enligt Europaparlamentets resolutionsförslag är palliativ vård en mänsklig rättighet och den ska vara tillgänglig för alla som behöver den⁶. Enligt WHO:s uppskattning är behovet av palliativ vård ställd i relation till befolkningen störst i Europa och behovet av den växer kraftigt när befolkningen åldras och de kroniska sjukdomarna ökar⁷. I Finland uppskattar man att cirka 30 000 människor behöver palliativ vård i livets slutskede och att ett ännu större antal behöver palliativ vård i tidigare sjukdomsskeden⁴.

Patienter i flera olika sjukdomsgrupper behöver palliativ vård. Cancerpatienternas andel är cirka 34 % och övrigas 66 % (till exempel framskridna hjärt-, lung-, njur- och leversjukdomar samt neurologiska sjukdomar och minnessjukdomar)³. En avsevärd del av hälso- och sjukvårdens kostnader går åt till vården under människors sista levnads månader⁴. Förstklassig palliativ vård som ges i rätt tid möjliggör bättre vård till patienterna, stöd till närstående och minskar samtidigt hälsovårdens kostnader^{8,9}.

I social- och hälsovårdsministeriets (STM:s) rekommendation från år 2017 konstateras att kompetens i palliativ vård ska vara en del av de grundläggande kompetenserna för alla yrkespersoner i social- och hälsovården⁴. I STM:s rekommendation föreslår en expertarbetsgrupp att en rekommendation om undervisning i palliativ vård och vård i livet slutskede utformas till sjukskötarens grundläggande utbildning, fortbildning och specialiseringsutbildning. Behovet att stärka utbildningen och kompetensen framkommer också i STM:s utredning år 2019a enligt vilken kunskapsbristen är en stor utmaning för anordnandet av palliativ vård i Finland¹⁰. I STM:s rapport från år 2012 konstateras att ändringar som sker i befolkningens servicebehov och i lagstiftningen, nya forskningsrön, utvecklandet av servicestrukturen samt social- och hälsopolitiska program¹¹ påverkar sjukskötarens kompetens. I STM:s

rekommendation (2019b) betonas att utbildningsorganisationerna ska i sin utbildning säkerställa grundläggande kunskaper i palliativ vård och vård i livets slutskede för experter i hälsovården¹².

I utbildningen i palliativt vårdarbete har man konstaterat att det finns ett internationellt behov av att utveckla utbildningen¹³⁻¹⁵. I internationella jämförelser om hur palliativ vård genomförs minskar bland annat bristen på systematisk utbildning Finlands ställning⁷. Enligt EAPC:s Atlas för år 2019 finns egen studiekurs för palliativ vård i endast två yrkeshögskolor i Finland¹⁶.

Palliativ vården hör till sjukskötares kärnkompetenser, sjukskötare träffar patienter i palliativ vård och vård i livets slutskede i olika vårdfaser i många olika vårdmiljöer. Enligt rekommendationerna om palliativ vård ska utbildning i palliativ vård inkluderas i all utbildning för experter inom hälso- och sjukvården^{6,17}. Denna läroplansrekommendation för palliativt vårdarbete gör det möjligt att genomföra en enhetlig undervisning i palliativ vård och vård i livets slutskede i Finland.

3. Processen med att utveckla läroplansrekommendationen

På initiativ av EAPC har en rekommendation utarbetats för undervisning av sjukskötare i palliativ vård år 2004². Efter denna rekommendation har palliativa vården utvecklats och därför är rekommendationen inte uppdaterad till alla delar. I rekommendationen har utbildningens innehåll, metoder och bedömning preciserats. I EAPC:s rekommendation finns inte vägledande kvantiteter för genomförande av undervisningen. Rekommendationen har beaktats när innehåll, utbildningsmetoder och bedömning för denna läroplansrekommendation utvecklades.

Med hjälp av EduPal -projektets arbetslivsrapporter (multiprofessionella arbetsgrupper n=222 och expertsjukskötare n=122) har en kompetensbeskrivning av palliativ vård skapats för sjukskötare för att säkerställa att rekommendationen för läroplanen är uppdaterad och för att beakta nationella behoven. Med hjälp av enkät har dessutom klarlagts vilka åsikter sjukskötarstuderande (n=1331) som blir utexaminerade har om utbildningen i palliativ vård. Genom att utgå från dessa utredningar har sedan läroplansrekommendationen för utbildningen i den palliativa vården utvecklats.

Första utkastet till läroplanen skrevs mångprofessionellt och i arbetsgruppen deltog tre studentmedlemmar som kommenterare. Dessutom bad man utlåtanden om utkastet av centrala intressenter, sjukskötarstuderande, yrkeshögskolor och universitet. 30 utlåtanden om utkastet till läroplansrekommendationen inkom och dessa beaktades när rekommendationen utarbetades.

4. Målet med läroplansrekommendationen

Avsikten med den nationella läroplansrekommendationen för palliativt vårdarbete är att unifiera kunskandet i palliativ vård hos finländska personer som avlagt sjukskötarexamen (kompetens). Det här förutsätter att sjukskötare lär sig centrala kunskaper (knowledge) och färdigheter (skills) samt förhållningssätt (attitudes) och etik i palliativ vård. Detaljerade mål i läroplansrekommendationen presenteras i tabellerna 2-8.

5. Undervisningsmetoder i palliativ vård

I undervisningen i palliativt vårdarbete betonas aktiva metoder, vikten av att lära sig och utnyttjandet av praktiska exempel². I den här läroplansrekommendationen har vi som vägledning framfört förslag till undervisningsmetoder för behandling av olika temaområden.

För att svara på önskemålet som framlagts i projektets förstudier av studerande har närundervisning inkluderats i läroplansrekommendationen för undervisning i palliativt vårdarbete. De studerande upplevde att de behövde närundervisning och möjlighet att diskutera med läraren på grund av att palliativa vården och vården vid livets slutskede är ett känsligt tema och för att kunna hantera känslorna som temat väcker. Utöver närundervisning har vi i läroplansrekommendationen beaktat innehåll som lämpar sig för nätstudier.

Enligt EAPC:s rekommendationer^{2,18} ska undervisningen i palliativ vård vara delvis multiprofessionell eftersom multiprofessionell verksamhet och teamwork är centrala vid genomförandet av vården. Utöver undervisning i vårdarbete ska undervisning erbjudas också i samarbete med läkare, socialarbetare och sjuksköterskor i palliativ vård på sjukhus samt i samarbete med övriga tillämpliga yrkesgrupper. Vi rekommenderar att studierna genomförs delvis tillsammans med studerande i annan yrkesgrupp. I EduPal-projektet testas multiprofessionell undervisning och praktik i palliativ vård.

6. Läroplansrekommendationens innehåll

Innehållen i läroplansrekommendationen grundar sig på EAPC:s rekommendation², EduPal -projektets utredningar, intressentgruppers utlåtanden och den multiprofessionella expertgruppens åsikter. Innehållen i läroplanen har indelats i tre steg enligt hur centrala de är på följande sätt: (tabellerna 2 – 8):

- 1 = Centrala innehåll (studerande ska kunna dessa bra): Kunskaper och färdigheter som den studerande behärskar, kan bra, och tillämpar i praktiken (kunnande och tillämpning).
- 2 = Viktiga innehåll (studerande ska kunna): Kunskaper och färdigheter som den studerande kan och förstår (förståelse).
- 3 = Innehåll som ska nämnas (bra att veta): kunskaper och färdigheter som är bra att veta för den studerande (kännedom).

En del av undervisningsinnehållet i rekommendationen kan integreras med studiekurser i andra ämnen genom att samarbeta med lärare som ansvarar för undervisningen i palliativ vård. Rekommendationen är att yrkeshögskolorna utöver integrerade innehåll ska möjliggöra för studerande en samlad studiehelhet om palliativ vård. Den samlade helheten ska förläggas till mellan- eller slutskedet av studierna. Målet med den samlade studiehelheten är att ge den studerande en helhetsbild av palliativa vården och vård i livets slutskede.

Rekommendationen för läroplanen har indelats i innehåll **(I)** som är lämpliga att integreras till undervisningen i övriga studier, i innehåll som lärs ut i palliativa vårdens samlade studiehelhet **(P)** samt i innehåll som kan genomföras antingen integrerade eller i palliativa vårdens samlade studiehelhet **(P/I)** (tabellerna 2-8).

Innehållen i läroplanen ska vara integrerade vertikalt i sjukskötarexamen för att garantera kompetensen. Enligt principen om vertikal integration upprepas centrala innehåll under studierna vilket möjliggör kumulativ inläring. Största delen av undervisningen och den samlande undervisningen ska förläggas i mellan- eller slutskedet av studierna då de studerande har erfarenheter av ämnet. Grunderna i palliativ vård och behandling av centrala symptom ska läras ut redan i första skedet av studierna för att den studerande ska ha förutsättningar att bemöta patienter i palliativ vård eller vård i livets slutskede under klinisk praktik.

I tabellerna 2-8 har vertikal integration beskrivits på följande sätt:

A = i inledningsskedet av studierna

K = i mellanskedet av studierna

L = i slutskedet av studierna

I tabellerna 1-8 syns minimitiden som behövs för att gå igenom innehållet och som ska möjliggöra inläringen av helheten. I rekommendationen är minimitiden för undervisningen i palliativt vårdarbete 54 timmar det vill säga 2 studiepoäng. Detta ska möjliggöras för alla studerande. Mera undervisning skulle vara tillrådligt. Fastställda minimitiden är den tid under vilken det är möjligt för de studerande att studera de centrala innehållen i rekommendationen och uppnå baskunskaper i ämnet.

Undervisningens omfattning har presenterats som totalantaltimmar per ämnesområde. Undervisningen har indelats i närundervisningstimmar och andra studier, till exempel självständiga studier eller studier som genomförs som grupparbete (tabell 1). Totalantalet timmar per ämnesområde har presenterats i tabell 1. Detaljerade studieinnehåll i olika ämnesområden inklusive timantal har presenterats i tabellerna 2-8. Genom principen om vertikal integrering upprepas och fördjupas centrala saker såsom definitionen på palliativ vård och flera innehåll som hör till symtombehandling i samband med flera studiehelheter. I tabellerna 2-8 presenteras exaktare innehåll i olika ämnesområden och exempel på olika undervisningsmetoder som kan utnyttjas.

Tabell 1. Mängden undervisning i palliativt vårdarbete per ämnesområde i sjukskötarexamen.

Ämne	Närundervisning (h)	Andra studier (h)	Sammanlagt (h)
Grunderna i palliativ vård	4 h	3 h	7h
Smärta och symtombehandling i palliativ vård	7 h	8 h	15 h
Helhetsinriktat stöd till patient och närstående	6 h	4 h	10 h
Interaktion och bemötande	5 h	4 h	9 h
Vård vid livets slutskede	4 h	3 h	7 h
Etik och juridik	1 h	1 h	2 h
Multiprofessionellt teamwork och självreflektion	2 h	2 h	4 h
Sammanlagt (timmar)	29	25	54 h

Tabell 2. Grunderna i palliativ vård

Ämne	Vikt	Tidp.	Mål för kunnandet	P/I	Undervisningsmetoder	När-underv. (h)	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Definitioner i palliativ vård och vård vid livets slutskede	1	A/K/L	Studerande kan definiera begrepp i palliativ vård och tillämpa kunskapen i sitt arbete Studerande kan definiera helhetssyn i vården och livskvalitet. Studerande förstår begreppet lidande	P/I P P	Seminarium/undervisningssamtal Tillämpa begreppen med hjälp av patientexempel	1 h	Förhandsuppgift Elektroniskt material Exempel på virtuella patienter	1 h
Vårdlinje och -begränsning, föregripande vårdplan för livets slutskede	1	K/L	Studerande kan definiera som begrepp vårdlinjer, vårbegränsningar och föregripande vårdplan för livets slutskede samt förstår deras betydelse vid genomförande av palliativ vård	P	Föreläsning Undervisningssamtal Fråga eller diskutera undervisning Patientexempel	1 h	Förhandsuppgift/förhandsmaterial Elektroniskt material	1h
Identifiera vårdbehov i palliativ vård	2	K/L	Studerande förstår behovet av palliativ vård och identifierar centrala patientgrupper. Eleven identifierar behov av individuell palliativ vård och stöd hos patienten och patientens närstående.	P	Kooperativt lärande Undervisningssamtal Fråga undervisning Patientexempel/simulation	1 h	Elektroniskt material Exempel på virtuella patienter	0,5
Organisering av palliativ vård i Finland - Service- och vårdkedjor, nivåstrukturering av vården	3	K/L	Studerande känner till palliativa vårdens organiseringsnivåer och service-systemet samt konsultationskanaler.	P/I	Undervisningssamtal Föreläsning Fråga undervisning	1 h	Begreppskarta Elektroniskt material/föreläsningsspelningar	0,5 h

Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skede, K=mellanskedet, L=slutskedet
 P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras

Tabell 3. Smärta och symtomvård i palliativ vård

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunskandet	P/ I	Undervisningsmetoder	Närundervisning (h)	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Totalt lidande – Total pain- begreppet	1	K	Studerande kan definiera Total pain- begreppet.	P	Seminarium Undervisnings- samtal PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsuppgifter Reflekterande skrivuppgift Elektroniskt material	0,5 h
Bedöma och mäta smärta	1	A/K/L	Studerande kan systematiskt identifiera, bedöma och dokumentera behovet av smärtbehandling och effektivitet. Studerande kan använda mätare för behandling av smärta.	P/I I	Seminarium Föreläsning PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsuppgifter Begreppskarta Elektroniskt material	0,5 h
Medicinering av smärta		K	Studerande vet principerna för medicinering av smärta och administreringsformerna i palliativ vård. Studerande förstår betydelsen av opioidmedicinering i palliativ vård.	P P	Seminarium Föreläsning PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsuppgifter Videoföreläsningar Elektroniskt material	1 h
- Opioider	1							
- NSAID, paracetamol	2							
- Läkemedel för neuropatisk smärta	3							
Läkemedelsfri behandling av smärta	1	A/K/L	Studerande kan utnyttja metoder i läkemedelsfri smärtbehandling.	P/I	Seminarium Föreläsning Frågor och svar PBL- undervisning Simulering	0,5 h	Förhandsuppgifter Föreläsningsspelningar Begreppskarta Elektroniskt material	0,5 h

Smärta i patientgrupper och smärtyper:		A/K/L	Studerande förstår hur åldersförändringarna samt kognitiva funktionsförmågan påverkar smärtyttringen.	P/I	Seminarium	1 h	Förhandsuppgifter	1 h
- Gerontologiska patienter	1				Undervisnings-samtal		Begreppskarta	
- Cancersjuka patienter	2		Studerande kan genomföra behandling av cancersmärta hos patient i palliativ vård.	I	Föreläsning		Föreläsningsinspelningar	
- Övriga patienter	3				PBL- undervisning		Elektroniskt material	
- Smärtyper	3		Studerande vet definitionerna för non-malign smärta och olika smärtyper.	I	Simulering			
Luftvägssymtom		K/L	Studerande kan identifiera behov av behandling av andnöd samt genomföra behandling med hjälp av opioider och läkemedelsfria hjälpmetoder.	P/I	Seminarium	0,5 h	Förhandsuppgifter	1,5
- Andnöd	1				Föreläsning		Begreppskarta	
- Luftvägssekret	2		Studerande kan stöda patienten och närstående till patienten vid andningsförändringar i livets slutskede.	P	PBL- undervisning		Föreläsningsinspelningar	
					Undervisnings-samtal			
GI-symtom		K/L	Studerande kan genomföra effektiv behandling av mun.	P/I	Seminarium	0,5 h	Elektroniska material	1,5
- Munnens symtom	1				Föreläsning		Begreppskarta	
- Förstoppning	1		Studerande identifierar och kan sköta symtom i matsmältningskanalen.	P/I	Frågande undervisning			
- Illamående och kräkning	2				PBL- undervisning			
- Aptitlöshet	2							
Allmänna symtom		K/L	Studerande förstår trötthetens etiologi och kan vägleda patienten samt patientens närstående.	P/I	Seminarium	0,5 h	Begreppskarta	0,5
- Trötthet	1				Föreläsning		Elektroniskt material	
- Förändringar i temperaturreglering	3		Studerande förstår feber och etiologin om periferins svalnande och kan behandla symtomen samt vägleda patienten och hans närstående.	P/I	Frågande undervisning/undervisningssamtal			

Psykiska symtom och symptom i centrala nervsystemet	1	K	Studerande förstår orsakerna till grumlat medvetande och delirium, identifierar behov av behandling av dem och kan genomföra behandling.	P/I	Seminarium Undervisnings-samtal Patientexempel PBL- undervisning Föreläsning	0,5 h	Begreppskarta Elektroniskt material	0,5 h
- Ångest	2							
- Grumlat medvetande								
Övriga symtom		A/K	Studerande kan förebygga och behandla hudsymtom. Studerande kan identifiera och behandla vanligaste urinvägssymtom.	I	Seminarium Patientexempel PBL- undervisning Föreläsning	0,5 h	Begreppskarta Elektroniskt material	0,5 h
- Hud	2							
- Urinvägssymtom	3							

---

*Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skedet, K=mellanskedet, L=slutskedet
P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras*

Tabell 4. Helhetsinriktat stödande av patient och närstående

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunskandet	P/I	Undervisningsmetoder	Närundervisning	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Familjecentrering - Inkludera patient och närstående	1	K/L	Studerande förstår vilken betydelse familj och närstående har i palliativa vårdarbetet. Studerande förstår patientens och närståendes aktiva roll i behandlingen och stöder patienten och närstående till delaktighet i enlighet med krafterna.	P/I P	Seminarium/ föreläsning Undervisningssamtal Kooperativ undervisning Simulering Patientexempel	2 h	Förhandsmaterial/uppgifter Aktiverande skrivuppgifter Elektroniskt material	1 h
Psyykkinen tuki	1	K/L	Studerande identifierar behov av psykiskt stöd hos patient och närstående. Studerande kan stöda välbefinnande hos patienten och närstående.	P/I P	Seminarium/föreläsning Undervisningssamtal Kooperativ undervisning Simulering	1 h	Förhandsmaterial /-uppgifter Reflekterande skrivuppgift Elektroniskt material	1 h
Sorg, kris och hopp i palliativ vård och vård vid livets slutskede	1	K/L	Studerande förstår sorg, sörjande och kris som fenomen. Studerande kan stöda patient och närstående i sorgen. Studerande förstår hoppets betydelse och metoderna för att rikta det på nytt i palliativ vård och vård vid livets slutskede.	I P/I P	Undervisningssamtal Kooperativ undervisning Seminarium/föreläsning Simulering	1 h	Förhandsmaterial /uppgifter Aktiverande skrivuppgifter Elektroniskt material Litteratur	1 h
Existentiellt stöd - Mentalt stöd - Andligt stöd - Betydelsefullhet	2 2 2	K/L	Studerande kan identifiera och stöda patient och närstående vid behov av existentiellt stöd.	P	Seminarium/ föreläsning Kooperativ undervisning Simulering	1 h	Reflekterande skrivuppgift	
Socialt stöd	3	K/L	Studerande kan identifiera patients och närståendes behov av socialt stöd samt	P	Seminarium/föreläsning	0,5 h	Förhandsmaterial / -uppgift	0,5 h

Fysiskt stöd	3	A/K	vägleda dem till nödvändig hjälp tillsammans med multiprofessionellt team. Studerande vet tredje sektorns roll som givare av socialt stöd.	P/I	Kooperativ undervisning Simulering		Elektroniskt material	
			Studerande vet betydelsen av att stöda funktionsförmåga hos patient i palliativ vård.	P	Seminarium/föreläsning Kooperativ undervisning	0,5 h	Förhandsmaterial / -uppgifter Elektroniskt material	0,5
			Studerande kan stöda och vägleda patient i dagliga aktiviteter.	I	Simulering		Kompletterande litteratur	

---

*Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skedet, K=mellanskedet, L=slutskedet
P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras*

Tabell 5. Interaktion och bemötande

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunskandet	P/I	Undervisningsmetoder	Närundervisning (h)	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Bemöta patient och närstående på genuint och uppskattande sätt.	1	A/K/L	Studerande kan bemöta patient och närstående med känsla och empati. Studerande förstår närvarons betydelse som en del av det palliativa arbetet.	P P	Drama, rollspel Simulering Patientexempel Undervisningssamtal	2 h	Elektroniskt material Reflekterande skrivuppgift	1 h
Aktiv interaktion och kommunikation	1	A/K/L	Studerande kan föra svåra saker på tal. Studerande kan använda språkliga och icke-språkliga interaktionsmetoder. Studerande identifierar patientens behov att kommunicera och förändringar i kommunikationsförmågan samt känner till assisterade och icke-assisterade kommunikationsmetoder.	P P/I I	Drama, rollspel Simulering Patientexempel Undervisningssamtal	2 h	Elektroniskt material Reflekterande skrivuppgift	2 h
Kultursensitivitet i palliativ vård	2	K	Studerande kan handla på kultursensitivt sätt. Studerande förstår förhållandet mellan död och kultur.	P/I P	Drama, rollspel Simulering Undervisningssamtal	1 h	Elektroniskt material Förhandsuppgifter	1 h

*Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skedet, K=mellanskedet, L=slutskedet
P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras*

Tabell 6. Vård vid livets slutskede

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunnandet	P/I	Undervisningsmetoder	Närundervisning	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Beakta patient och närstående när döden närmar sig.	1	K	Studerande kan vägleda och stöda patienten och närstående när döden närmar sig.	P/I	Undervisnings-samtal PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsmaterial/ uppgifter Elektroniskt material	0,5 h
Vårdarbete efter död	1	A/K	Studerande kan på respektfullt sätt genomföra vård efter döden. Studerande kan vägleda närstående vid skötsel av praktiska saker efter döden.	P/I P/I	Undervisnings-samtal Föreläsning PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsmaterial/ uppgifter Elektroniskt material	1h
Identifiera när döden närmar sig	2	A/K	Studerande identifierar tecken på att döden närmar sig samt kan observera förändringar i hälsotillståndet.	P	Undervisnings-samtal Frågende undervisning PBL- undervisning	1 h	Förhandsmaterial/ - uppgifter Elektroniskt material	0,5 h
Vård av döende patient och behandling av symtom	2	K	Studerande identifierar åtgärder som är nödvändiga för målet med vården och livslängdsprognosen. Studerande känner till riktlinjerna för vätsketerapi och näring i livets slutskede. Studerande förstår palliativ sedering som begrepp.	P P P	Undervisnings-samtal Föreläsning PBL- undervisning Simulering	1 h	Förhandsmaterial/ - uppgifter Elektroniskt material	1 h

Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skedet, K=mellanskedet, L=slutskedet
P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras

Tabell 7. Etik och juridik

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunnandet	P/I	Undervisningsmetoder	Närundervisning	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Vårdbeslut i livets slutskede: Etik och juridik	2	K/L	Studerande identifierar etiska och juridiska aspekter som är förknippade med livets slutskede.	P/I	Frågande undervisning Undervisningssamtal Föreläsning	0,5 h	Elektroniskt material	1 h
Assisterad död (Eutanasi, Physician-assisted suicide PAS)	3	K	Studerande kan förklara begreppen eutanasi, dödshjälp och assisterat självmord.	P	Undervisningssamtal Frågande undervisning Föreläsning	0,5 h		

Tabell 8. Multiprofessionellt teamwork och självreflektion

Ämne	Vikt	Tid	Mål för kunnandet	P/I	Undervisningsmetoder	Närundervisning	Andra undervisningsmetoder	Andra studier (h)
Egen inställning till obotlig sjukdom och död	1	K/L	Studerande identifierar egna värderingar, resurser och inställningar samt främjar egen ork.	P	Undervisningssamtal Kreativa metoder	1 h	Självreflektion skriftligt Inlärningsdagbok	1 h
Multiprofessionellt teamwork och sjukskötarens roll i teamet	2	A/K/L	Studerande förstår palliativa vårdens och vårdens vid livets slutskede multiprofessionella karaktär. Förstår vikten av arbetshandledning för arbetshälsan/yrkesmässiga utvecklingen. Studerande identifierar behovet av egen yrkesmässig utveckling i palliativ vård och vård vid livets slutskede.	P/I	Undervisningssamtal Simulering Patientexempel	1 h	Förhandsuppgift Självreflektion skriftligt Inlärningsdagbok	1 h

*Vikt: 1 = Centrala innehåll; 2 = Viktiga innehåll; 3 = Innehåll som ska nämnas. Skede i studierna: A=inledande skedet, K=mellanskedet, L=slutskedet
P = Sammanfattande undervisning om palliativ vård; I = Integrerad undervisning; P/I = En del av undervisningen kan integreras*

7. Hur innehållet i läroplansrekommendationen för palliativt vårdarbete integreras i kurser i examen i vårdarbete (horisontell integration)

En del av undervisningsinnehållet ska integreras i undervisningen i olika kurser, det vill säga integreras horisontellt i studierna, genom att samarbeta med lärare som ansvarar för palliativa vårdarbetet. På det här viset förstår den studerande att palliativa vården berör flera patient- och sjukdomsgrupper och lär sig att tillämpa kunskaper och färdigheter i palliativ vårdens referensram. I rekommendationen har vi gett förslag på innehåll i palliativ vård som kan integreras i olika faktainnehåll. (Tabell 9).

Tabell 9. Horisontell integration

Ämne	Exempel på innehåll som kan integreras
Grunderna i vårdarbete	Tecken på döende, vård efter döden.
Vårdarbete med inre-medicenska patienter	Palliativ vård av icke-maligna sjukdomar (i synnerhet COPD, hjärtinsufficiens, ALS) och stödande.
Vårdarbete med äldre personer	Palliativ vård av patient med minnessjukdom, bemöta och stöda patient med minnessjukdom och patientens närstående, vårdvilja, värdigt slutskede i livet vid åldrande, gerasteni.
Vårdarbete med cancersjuka patienter	Palliativt servicesystem för cancersjuk patient, tidig palliativ vård, vård vid livets slutskede.
Vårdarbete med kvinnor och barn	Fokus på familj, cancer hos barn och ungdomar och palliativ vård, gynekologiska cancer, bemöta och stöda barnfamilj.
Mentalvårdarbete	Sorg, psykiska symtom, kris, bemöta och stöda person i kris.
Farmakologi och läkemedelsbehandling	Genomförande av läkemedelsbehandling, medicinens effektmekanismer, uppföljning, administreringsformer och -vägar i palliativ vård.
Anatomi och fysiologi	Smärtfysiologi Smärtekänslighet i olika vävnader, uppleva smärta.
Kirurgiskt vårdarbete	Palliativ kirurgi, bedömning och behandling av smärta.
Akut vårdarbete	Vårdriktlinjer och -avgränsningar, identifiera behov av vård.

8. Hur kunnande i palliativt vårdarbete utvecklas i klinisk praktik

I sjukskötarexamen ingår 90 studiepoäng klinisk praktik där målet är att den studerande under handledning övar sig på praktiska arbetsuppgifter och på att tillämpa sina kunskaper och färdigheter¹⁹. Under klinisk praktik ska alla sjukskötarstuderande ges möjlighet att bemöta och vårda patient och närstående i palliativ vård och/eller vård vid livets slutskede. I målen för klinisk praktik ska också målen för palliativ vård finnas med. I EduPal -projektet har allmänna mål för praktik i palliativ vård uppställts som ska realiseras i praktikhelheten 90 sp (tabell 10). Hur målen tidsmässigt förläggs under studierna kan variera enligt praktiktiderna och varierande praxis i olika yrkeshögskolor.

Tabell 10. Mål för klinisk praktik i palliativ vård

Mål för klinisk praktik i palliativ vård och vård vid livets slutskede i sjukskötarutbildningen:	
Den studerande:	1. kan bemöta och stöda patient i palliativ vård och vård vid livets slutskede och hens närstående genom att beakta fysiska, psykiska, sociala och existentiella behov,
	2. kan identifiera patientens behov av palliativ vård och vård vid livets slutskede och känner till servicesystemet,
	3. kan planera och genomföra palliativ vård och vård vid livets slutskede enligt föregripande vårdplan för livets slutskede genom att beakta etiska och juridiska principer,
	4. kan genomföra samt bedöma symptom- och smärtbehandling,
	5. kan vägleda patient i palliativ vård och vård vid livets slutskede samt hens närstående genom att utnyttja multiprofessionellt samarbete.

9. Bedömning

Kunnande i palliativ vård ska bedömas². Kunskapsmässig kompetens i palliativ vård ska bedömas till exempel genom skriftlig utvärdering eller peer review, vid utvärdering av färdigheter kan bland annat simuleringar utnyttjas. I palliativ vård är inställningar och etisk referensram för verksamheten viktiga. Dessa kan bedömas bland annat genom responssamtal, reflekterande skrivuppgifter eller självvärderingar som genomförs på annat sätt.

Bedömningen av kunnande i palliativ vård ska vara en systematisk del av sjukskötarstuderandes studier. Sjukskötares kunnande kommer i framtiden att bedömas med hjälp av nationell tent som sammanställts i YleSHarvointi-projektet. Experterna i EduPal-projektet har deltagit i utvecklandet av bedömningsmetoderna för palliativa vården. Att också kunnandet i palliativ vård i framtiden ingår i bedömningen av sjukskötares nationella kunnande är viktigt.

Vid utvecklandet av undervisningen i palliativ vård ska respons av studerande om både den samlade undervisningshelheten om palliativ vård samt undervisningen som integrerats i annan undervisning insamlas regelbundet. Med hjälp av responsen ska undervisningen utvecklas så att den kvantitativt och kvalitativt bättre motsvarar studerandes och arbetslivets behov.

10. Mål för och uppläggning av inriktade studier i palliativ vård och vård vid livets slutskede

Sjukskötarutbildningen baserar sig på Europaparlamentets och -rådets reviderade yrkeskvalifikationsdirektiv (2013/55/EU), enligt vilket utbildning av sjukskötare som ansvarar för allmän sjukvård ska ta minst tre år och innehålla minst 180 studiepoäng (sp) undervisning. I Finland är sjukskötarutbildningen 210 sp, varvid de studerande kan inrikta och bredda sitt kunnande i självvalt delområde i vårdarbetet¹⁹.

I EduPal -projektet planeras och genomförs inriktade studier i palliativ vård som innehåller teoristudier 15 sp (innehåller nationell kompetenstest 1 sp) och praktik 15 sp. Studierna är sammanställda så att yrkeshögskolor smidigt kan ta med studierna som en del av undervisningsutbudet. Innehållen i studiekurser i inriktade studier i palliativ vård och centrala mål för praktiken presenteras i tabellerna 11-14.

Tabell 11. Palliativ vård med människan i centrum

Kursens namn:
Palliativ vård med människan i centrum 5 sp, innehåller nationell kompetenstest (1sp)
Studieperiodens mål för kunnande:
Studerande:
<ul style="list-style-type: none"> • kan förklara centrala begrepp i palliativ vård och vård vid livets slutskede och förhållandet mellan dem, • kan tillämpa centrala lagar och författningar som preciserar palliativ vård och vård vid livets slutskede, • kan förklara etiska och juridiska frågor samt handla enligt etiska värden och principer i palliativ vård och vård i livets slutskede, • förstår riktlinjerna för palliativ vård och vård vid livets slutskede och avgränsning av vård samt förstår vilken betydelse föregripande vårdplan och vårdvilja har i patientens vård, • vet centrala servicekedjor och vårdnivåer för patient i palliativ vård och vård vid livets slutskede, • kan avgöra individuella behov av palliativ vård hos olika patientgrupper och tillämpa eget kunnande i sitt arbete, • förstår vikten av att utveckla yrkeskompetens i palliativ vård, • kan stöda patientens funktionsförmåga och vet vilken betydelse rehabiliteringsmetoder har i palliativ vård.
Studieperiodens centrala innehåll:
<ul style="list-style-type: none"> • Centrala begrepp i palliativ vård samt vård vid livets slutskede. • Lagstiftning och rekommendationer om palliativ vård och vård vid livets slutskede. • Etiska och juridiska aspekter. • Eutanasi som företeelse. • Vårdnivåer och servicekedjor i palliativ vård. • Vård i livets slutskede hemma. • Offentliga/privata/3. sektorns och frivilligas roll i palliativa vården. • Riktlinjer, avgränsningar, föregripande vårdplan, vårdöverläggning, vårdvilja. • Stöda funktionsförmåga och rehabiliterings metoder i palliativ vård. • Olika patientgrupper i palliativ vård och vård vid livets slutskede.

Tabell 12: Symtom och smärtbehandling hos patient i palliativ vård

Kursens namn: Symtom- och smärtbehandling hos patient palliativ vård 5sp
Studieperiodens mål för kunnande: <ul style="list-style-type: none"> • kan planera, genomföra och bedöma behandling av symtom och smärta hos patient i palliativ vård samt vägleda patienten och hens närstående genom att beakta individuella behov, • förstår begreppet totalt lidande och kan tillämpa kunskapen i sitt arbete, • kan välja och använda ändamålsenliga symtomenkäter och -mätare i vården, • kan principerna för säker och verksam läkemedelsbehandling och läkemedelsfri behandling av patient i palliativ vård, • kan arbeta i multiprofessionellt team för att underlätta patientens symtombehandling, • förstår dödsprocessen och tillämpar sitt kunnande i vård av patient efter döden genom att beakta närstående till patienten.
Studieperiodens centrala innehåll: <ul style="list-style-type: none"> • uppkomstmekanism till och behandling av allmännaste symtomen (smärta, andnöd, symtom i GI-kanalen, ascites, psykiska symtom, fatigue, kakexi, hudsymtom), • behandling av smärta i olika patientgrupper, läkemedelsbehandling i synnerhet med opioider, läkemedelsfri smärtbehandling, • läkemedelsbehandling eller läkemedelsfri behandling av andra symtom, • symtomenkäter och smärtnätare, • multiprofessionellt teamwork, • principer för palliativ sedering, • döden och vården efter döden.

Tabell 13: Helhetsinriktat stöd till patient och närstående och interaktion i palliativ vård

Kursens namn:
Helhetsinriktat stöd till patient och närstående och interaktion i palliativ vård 5 sp
Studieperiodens mål för kunnande:
<ul style="list-style-type: none"> • kan identifiera, bemöta, vägleda och stöda individuella behov hos patienter och deras närstående på helhetsinriktat sätt och utnyttja närvaro som hjälpmetod, • förstår vilken betydelse krisen och sorgen har som en del av livet hos människor i olika åldrar och från olika kulturer, • känner till möjligheterna i multiprofessionellt samarbete vid erbjudande av helhetsinriktat stöd, • förstår begreppen familjefokusering, delaktighet och betydelsefullhet och kan tillämpa dem i sitt arbete, • identifierar och förutser förändringar i patientens kommunikation som beror på sjukdomen, • kan utnyttja kommunikationsmetoder samt -hjälpmedel som stöder eller ersätter tal, • identifierar egen inställning till döden och betydelsen av välbefinnande i arbete.
Studieperiodens centrala innehåll:
<ul style="list-style-type: none"> • helhetsinriktat sätt att bemöta patient och hans närstående i palliativ vård och vård vid livets slutskede, dialogisk interaktion och ta upp svåra saker, • sorgens uppgift och betydelse, • kultursensitivitet när man möter sorg och död, • upprätthålla hopp och betydelsefullhet, • vårdande närvaro och respektfull beröring som hjälpmetoder, • stödformer (psykosocialt, informativt, emotionellt, psykiskt, mentalt och andligt, existentiellt och praktiskt stöd), • multiprofessionellt samarbete vid helhetsinriktat stödande av patienten, • förändringar i patientens kommunikation, kommunikationsmetoder samt -hjälpmedel som stöder och ersätter tal, • reflektera över egen uppfattning om död och sorg samt livshistoria och eget välbefinnande i arbete.

Tabell 14: Mål med inriktad praktik i palliativ vård

Mål med inriktad praktik i palliativ vård	
Studerande:	1. förstår sjukskötarens roll vid vård av palliativ patient och samordnandet av vård i livets slutskede och beslutfattandet,
	2. förstår nivåerna för anordnandet av palliativa vården och hur de är integrerade i social- och hälsovården,
	3. kan på omfattande sätt bemöta och stöda patient och hans närstående i palliativ vård och vård vid livets slutskede genom att beakta kulturella faktorer samt fysiska, psykiska, sociala och existentiella behov,
	4. kan planera, genomföra och utvärdera palliativ vård och vård vid livets slutskede på helhetsinriktat sätt enligt föregripande vårdplanen för slutskedet i patientens liv genom att beakta etiska juridiska principer,
	5. kan genomföra och utvärdera helhetsfokuserad symtombehandling,
	6. kan genom olika hjälpmetoder genomföra och bedöma behandling av smärta med eller utan läkemedel hos palliativ patient och patient i livets slutskede
	7. kan arbeta som en del av ett multiprofessionellt team i palliativa vården med patienter, närstående samt olika intressenter som deltar i vården,
	8. kan i palliativa vården och vården vid livets slutskede beakta betydelsen av välbefinnande i arbetet.

Källor:

1. EduPal-Palliativisen hoitotyön ja lääketieteen koulutuksen monialainen ja työelämälähtöinen kehittäminen. Tillgänglig: <https://www.palliativisenkoulutuksenkehittaminen.fi/>. Hänvisat 21.2.2020
2. De Vlieger M, Gorchs N, Larkin P, & Porchet F. 2004. A guide for the development of palliative nurse education in Europe. European Association for Palliative Care.
3. World Health Organization. WHO definition of palliative care. Tillgänglig: <http://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/>. Hänvisat 21.2.2020.
4. Social- och hälsovårdsministeriet. 2017. Palliativisen hoidon ja saattohoidon järjestäminen. Työryhmän suositus osaamis- ja laatuksitekereistä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmälle. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2017:44. Tillgänglig. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3896-0>. Hänvisat 21.2.2020.
5. Palliativ vård och vård i livets slutskede. Käypähoito-rekommendation. Arbetsgrupp som Finska Läkarföreningen Duodecim och Suomen Palliativisen Lääketieteen yhdistys tillsatt. Helsingfors: Finska Läkarföreningen Duodecim 2018. Tillgänglig: www.kaypahoito.fi. Hänvisat 21.2.2020
6. Council of Europe: Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. 2018. The provision of palliative care in Europe. Document 14657. Tillgänglig: <http://semticpace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yNTA1Ny-ZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZ-XQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTIIMDU3> Hänvisat 21.2.2020.
7. Connor S, Bermedo M. 2014. Global atlas of Palliative Care. WHO Global Atlas of Palliative Care at the End of Life. Worldwide Palliative Care Alliance and World Health Organization. Tillgänglig: https://www.who.int/nmh/Global_Atlas_of_Palliative_Care.pdf Hänvisat 21.2.2020.
8. Maetens A, Beernaert K, Schreye RD, Faes K, Annemans L, Pardon K, Deliens L, Cohen J. 2019. Impact of palliative home care support on the quality and costs of care at the end of life: a population-level matched cohort study. *BMJ Open*. 9: e025180.
9. May P, Normand C, Cassel JB, Del Fabbro E, Fine RL, Menz R, Morrison CA, Penrod JD, Robinson C, Morrison RS. 2018. Economics of Palliative Care for Hospitalized Adults with Serious Illness. A Meta-analysis. *JAMA Internal Medicine*. 178: 820-829.
10. Saarto T, Finne-Soveri H och expertarbetsgrupper. 2019a. Palliativisen hoidon ja saattohoidon tila Suomessa. Alueellinen kartoitus ja suositusehdotukset laadun ja saatavuuden parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön muistioita ja raportteja 2019:14. Tillgänglig: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4041-3>. Hänvisat 21.2.2020.
11. Social- och hälsovårdsministeriet. 2012. Koulutuksella osaamista asiakaskeskeisiin ja moniammatillisiin palveluihin. Ehdotukset hoitotyön toimintaohjelman pohjalta. Rapporter och promemorior 7. Tillgänglig: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71627/URN%3aNB%3afi-fe201504224497.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hänvisat 21.2.2020.
12. Saarto T, Finne-Soveri H. 2019b Suositus palliativisen hoidon palveluiden tuottamisesta ja laadun parantamisesta Suomessa: Palliativisen hoidon asiantuntijaryhmän loppuraportti. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2019:68.

13. Cavaye J, Watts JH. 2014. Student nurses learning about death, dying, and loss: Too little, too late? *Illness, Crisis and Loss*. 22: 293-310.
14. Malone L D, Anderson J, Croxon L. 2016. Are newly graduated nurses ready to deal with death and dying? - A literature review. *Nursing and Palliative Care*. 1: 89-93.
15. Mastroianni C, Ramon Codina M, D'Angelo D, Petitti T, Latina R, Casale G, Turrziani A, Piredda M, de Marinis MG. 2019. Palliative care education in undergraduate nursing curriculum in Italy. *Journal of Hospice Palliative Nursing*. 21: 96-103.
16. Arias-Casais N, Garralda E, Rhee JY, Lima L de, Pons JJ, Clark D, Hasselaar J, Ling J, Mosoiu D, Centeno C. 2019. *EAPC Atlas of Palliative Care in Europe*. Vilvoorde: EAPC Press. Tillgänglig: <http://hdl.handle.net/10171/56787> Hänvisat 21.2.2020.
17. World Health Organization. Executive Board, 134. (2014). Strengthening of palliative care as a component of integrated treatment within the continuum of care. Tillgänglig: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/173012>. Hänvisat 21.2.2020.
18. Gamondi C, Larkin P, Payne S. 2013. Core competencies in palliative care: an EPAC White Paper on palliative care education- part 1 and 2. *European Journal of Palliative Care* 20 (2-3).
19. Undervisningsministeriet. 2006. Ammattikorkeakoulusta terveydenhuoltoon. Koulutuksesta valmistuvien ammatillinen osaaminen, keskeiset opinnot ja vähimmäisopintopisteet. Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 24. Tillgängliga: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80112/tr24.pdf?sequence=1> Läst 21.2.2020.

BILAGA 1. Deltagare i remissrundan

Remissbehandlingen av EduPal -projektets läroplansrekommendation genomfördes 22.8-24.9.2019. Remissen skickades till aktörer i alla utbildningsorganisationer i projektkonsortiet (n 49), arbetslivsexperter (n=13), sjukskötarstuderande (n=8) samt representanter för centrala intressentgrupper (n=10).

Före den utsatta tiden fick vi 30 utlåtanden.

Förbund, föreningar och organisationer i intressentgruppen (n=4)

Undervisnings- och kulturministeriet (n=1)

Arbetslivets experter (n=5)

Universitet medicinsk vetenskap (n=2)

Universitet vårdvetenskap (n=1)

Yrkeshögskolor (n=13)

Sjukskötarstuderande (n=4)